PENJAGAAN KESIHATAN DAN RAWATAN: PRINSIP DAN TEORI DALAM PERUBATAN MELAYU

OLEH

HALIZA BT MOHD. RIJI

TESIS YANG DIKEMUKAKAN KEPADA UNIVERSITI MALAYA BAGI MEMENUHI KEPERLUAN UNTUK IJAZAH DOKTOR FALSAFAH DALAM BIDANG PENGAJIAN MELAYU

JABATAN PENGAJIAN MELAYU
FAKULTI SASTERA DAN SAINS SOSIAL
UNIVERSITI MALAYA
KUALA LUMPUR
1999

Perpustakaan Universiti Malaya
A509137759

Dimikrofiskan pada.........29.04.20
No. Mikrofis.........14612
Jumlah Mikrofis.........4

HAMSIAH BT. MOHAMAD ZAHARI
UPR UNIT REPROGRAFI
PERPUSTAKAAN UTAMA
UNIVERSITI MALAYA

PENGHARGAAN

Penyelidik ingin merakamkan rasa terima kasih yang tak terhingga kepada para bomoh yang ditemui dalam kajian ini. Mereka bukan sahaja menerima kedatangan penyelidik dengan ramah mesra, bahkan sudi meluangkan masa untuk menunjukkan bahan ubatan dan tumbuhan yang mereka gunakan. Kebaikan dan pertolongan yang diberikan oleh mereka, terutamanya Pak Hamid Tunjang, Bang Mat, Bang Hamid, Pak Guru Bahador, Pak Khamis, Pak Lah Pedu, Kak Teh, Bidan Aisyah, Pak Deris, Cik Bunga, Bang Wahab, dan Bang Mat Zain tidak dilupakan. Ucapan terima kasih juga diberikan kepada Sdr. Jamaluddin Silin yang banyak membantu penyelidik dalam setiap segi, terutamanya pada kunjungan ke rumah bomoh pada malam hari dan bersama-sama mengambil bahagian dalam perbincangan.

Penyelidik berterima kasih kepada Prof. Madya Dr. Hashim Awang, A.R. yang sentiasa memberikan dorongan dan tunjuk ajar dalam penyediaan dan penulisan ini. Tidak lupa juga penyelidik mengucapkan terima kasih kepada ahli keluarga atas sokongan moral yang diberikan. Akhir sekali penyelidik ingin mengucapkan terima kasih kepada Pengarah, Institut Penyelidikan Perubatan, Kuala Lumpur kerana membenarkan penyelidik menjalankan kajian ini.

SINOPSIS

Satu kajian anthropologi budaya telah dijalankan untuk mendapatkan data tentang perubatan Melayu di Kedah dan Perlis. Tujuan kajian ialah untuk menentukan konsep berhubung dengan kesihatan dan penyakit dan untuk membentangkan pembentukannya sebagai realiti sosial. Kajian memfokuskan kepada falsafah dan prinsip yang digunakan oleh bomoh dalam penjagaan kesihatan dan rawatan penyakit. Dalam hubungan ini huraian mengenai teori penyakit dan keuzuran dibincangkan. Kajian juga bertujuan untuk melihat faktor-faktor yang mempengaruhi pembangunan perubatan Melayu dan untuk mengemukakan strategi-strategi ke arah kemajuannya. Hasil kajian mendapati asas dan falsafah perubatan Melayu berteraskan ajaran Islam. Teori mengenai penyakit dan keuzuran pada keseluruhannya dibentuk atas pengetahuan agama, kepercayaan kepada makhluk ghaib dan persekitaran fizikal. Rasional dan keperhatinan kepada keadaan manusia menjadi sebahagian daripada rawatan bomoh. Sungguhpun penjagaan kesihatan merupakan satu bahagian penting perubatan Melayu, penekanan lebih bertumpu kepada aspek rawatan. Kesimpulan kajian ialah perubatan Melayu dibina atas prinsip-prinsip falsafah agama yang kukuh. Implikasi yang boleh dibuat daripada kajian ialah keperluan untuk memberi penekanan sewajarnya kepada kaedah-kaedah penjagaan dan untuk mengenengahkannya sebagai suatu model penjagaan kesihatan alternatif di Malaysia.

ABSTRACT

A medical anthropological study was conducted to gather data on the basis and principles of Malay medicine in Kedah and Perlis. The purpose of the study is to determine the concepts relating to health and disease and to determine their construction as social realities. The focus of study is on the philosophies and principles used by bomohs in health maintenance and treatment of illness. Disease theory and etiology are discussed within this framework. The study also aims at examining the factors influencing the development of Malay traditional medicine and to suggest strategies that would help improve its status. The main findings of the study show that the basis and philosophies of Malay traditional are connected to Islamic principles. Bomohs' theories of disease are mainly founded on religious knowledge, beliefs in spiritual beings and of the physical environment. Rationality and concern for human condition are part of bomohs' treatment. Although health maintenance is an important component of Malay traditional medicine, nevertheless, emphasis is on treatment. The study concludes that Malay traditional medicine is founded on sound principles based on religion. The implications that can be drawn from it are that the health aspects of Malay medicine be given greater emphasis, and that Malay medicine can be adopted as an alternative health model in this country.

KANDUNGAN

		Halaman
TAJUK		i
PENGHARGAAN		ii
SINOPSIS		iii
ABSTRACT		iv
KANDUNGAN		v
BAB I: PENGENALAN		
1.0	PENDAHULUAN	1
1.1	TUJUAN KAJIAN	1
1.2	PERNYATAAN MASALAH	3
1.3	OBJEKTIF KAJIAN	14
1.4	METODOLOGI KAJIAN	14
	1.4.1 Kerangka Konsep	14
	1.4.2 Kawasan Kajian	17
	1.4.3 Kaedah Pengumpulan Data	23
	1.4.4 Batasan Kajian	29
	1.4.5 Masalah Kajian	30
BAB II: TINJAUAN PENULISAN TENTANG PENYAKIT DAN PERUBATAN		
2.0	PENDAHULUAN	32
2.1	KAJIAN TENTANG PENYAKIT DAN KEUZURAN	32
	2.1.1 Perpektif Sosiobudaya	32
	2.1.2 Perspektif Psikososial	40
	2.1.3 Perspektif Ekologi Budaya	45
	2.1.4 Perspektif Sosiologi	47
	2.1.5 Perspektif Kognitif	48

2.2 PENULISAN TENTANG PERUBATAN MELAYU 52
2.2.1 Kepercayaan Masyarakat dan Peranan Pawang dan Bomoh 53
2.2.2 Upacara Penyembuhan 58
2.2.3 Konsep Kesihatan dan Penyakit 61
2.2.4 Bomoh dan Perbomohan 64
2.3 RUMUSAN 67

BAB III: PERUBATAN TRADISIONAL
3.0 PENDAHULUAN 69
3.1 ASAL-USUL 69
3.2 PENGARUH ANIMISME, HINDU-BUDDHA DAN ISLAM 72
3.3 PENGAMAL-PENGAMAL 73
3.3.1 Bomoh, dukun dan pawang 74
3.3.2 Penglibatan dalam perbomohan 79
3.3.3 Pendidikan, ekonomi dan keluarga 81
3.3.4 Gelaran, umur dan kedudukan dalam masyarakat 86
3.3.5 Cara mendapat ilmu perbomohan 92
3.3.6 Peribadi 97
3.3.7 Bomoh Akar Kayu 98
3.3.8 Bomoh Kebatinan 103
3.3.9 Bomoh Urut, Bomoh Patah dan Bomoh Bekam 105
3.4 RUMUSAN 106

BAB IV: FALSAFAH PERUBATAN MELAYU
4.0 PENDAHULUAN 107
4.1 FALSAFAH KEHIDUPAN 108
4.2 FALSAFAH KESIHATAN 128
4.2.1 Pencegahan 129

	4.2.2	Perubatan	129
4.3	ERTI SIHAT, PENYAKIT DAN KEUZURAN		131
	4.3.1	Sihat	131
	4.3.2	Dimensi Kesihatan	135
	4.3.3	Penyakit, Sakit dan Keuzuran	139
4.4	ETIOLOGI PENYAKIT DAN KEUZURAN		150
	4.4.1	Faktor zahir atau fizikal	150
	4.4.2	Faktor spiritual	152
4.5	PENJENISAN		161
	4.5.1	Tanda dan simtom	161
	4.5.2	'Berat' dan 'Ringan'	163
4.6	RUMUSAN		167

BAB V: PENJAGAAN KESIHATAN

5.0	PENDAHULUAN		168
5.1	PRINSIP ASAS		168
5.2	PETUA DAN PANTANG LARANG		175
	5.2.1	Petua	175
	5.2.2	Pantang-Larang	178
	5.2.3	Berpuasa	182
5.3	KEBERSIHAN MAKANAN DAN PAKAIAN		183
5.4	MANDI		185
5.5	BERSUCI		188
5.6	AMALAN JIMAK		191
5.7	KEBERSIHAN PERSEKITARAN		194
5.8	PERGERAKAN BADAN		195
	5.8.1	Bersenam	195
	5.8.2	Bekerja	197
	5.8.3	Berurut	200

5.8.4 Minum air rebusan akar kayu 202
5.9 ANTARA PRINSIP DAN AMALAN 203
5.9.1 Pantang-larang dalam penjagaan kesihatan 203
5.9.2 Konsep dan amalan daripada falsafah Islam 206
5.10 RUMUSAN 207

BAB VI: PRINSIP DAN AMALAN BOMOH

6.0 PENDAHULUAN 208
6.1 BOMOH AKAR KAYU 209
6.1.1 Falsafah 209
6.1.2 Kemahiran 211
6.1.3 Kaitan tumbuhan dengan penyakit 213
6.1.4 Kaitan penyakit dengan tumbuhan 217
6.1.5 Penyediaan ubat-ubatan 220
6.1.6 Pantang-larang dalam rawatan 223
6.2 BOMOH KEBATINAN 224
6.2.1 Bomoh Jampi dan Doa 224
6.2.2 Bomoh Sembahyang Hajat 238
6.2.3 Bomoh Roh dan Wali 246
6.3 BOMOH URUT 249
6.4 BOMOH BEKAM 257
6.5 BOMOH PATAH 259
6.6 TEMA-TEMA BERHUBUNG RAWATAN 261
6.6.1 Memahami unsur-unsur dalam rawatan 260
6.6.2 Kepakaran bomoh menguasai faktor spiritual 263
6.6.3 Simbul dalam upacara penyembuhan 265
6.7 RUMUSAN 267

BAB VII: PERBOMOHAN MASA KINI

7.0	PENDAHULUAN	270
7.1	PENGAMAL DAN AMALANNYA	271
	7.1.1 Kebolehan	271
	7.1.2. Menjaga ilmu perbomohan	277
	7.1.3 Kegiatan sampingan	279
	7.1.4 Pengganti	282
	7.1.5 Alat	284
	7.1.6 Penyelidikan	286
7.2	FAKTOR-FAKTOR LUARAN	287
	7.2.1 Persatuan	287
	7.2.2 Media	289
	7.2.3 Bekalan tumbuhan	291
	7.2.4 Kajian saintifik	291
	7.2.5 Persatuan Perubatan Malaysia	292
	7.2.6 Integrasi ke dalam Perjagaan Kesihatan Primer	295
7.3	RUMUSAN	297

BAB VIII: HASIL KAJIAN

8.0	PENDAHULUAN	298
8.1	PENGAMAL PERUBATAN MELAYU	299
8.2	FALSAFAH DAN KEPERCAYAAN	300
	8.2.1 Kepercayaan kepada Islam	300
	8.2.2 Ilmu dan prinsip	304
8.3	MAKNA KESIHATAN DAN KEUZURAAN	311
	8.3.1 Dimensi Kesihatan	311
	8.3.2 Dimensi Keuzuran	311
	8.3.3 Jenis penyakit dan keuzuran	314
8.4	PRINSIP DAN TEORI	314

8.5 RAWATAN 315

8.5.1 Tumpuan 315

8.5.2 Aspek rasional 317

8.5.3 Aspek nilai dan akhlak 318

8.6 HALANGAN KEMAJUAN 319

8.6.1 Penyebaran ilmu 319

8.6.2 Profesionalisme 321

8.7 RUMUSAN 321

BAB IX: KESIMPULAN

9.0 PENDAHULUAN 323

9.1 TERAS AMALAN 324

9.2 PRINSIP RAWATAN 328

9.3 REALITI PENYAKIT DAN KEUZURAN 330

9.4 FAKTOR-FAKTOR HALANGAN 331

9.5 IMPLIKASI HASIL KAJIAN 333

BIBLIOGRAFI 343

GLOSARI 351

LAMPIRAN-LAMPIRAN